

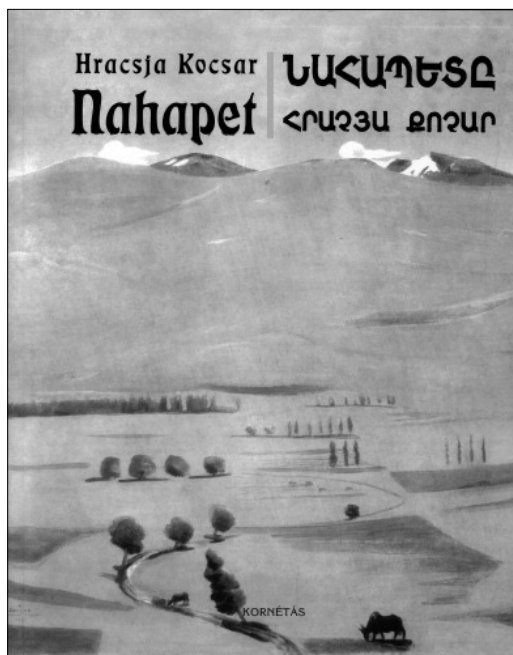
Örmény kisregény a könyvkiadásban

Hracsja Kocsar: Nahapet

Hracsja Kocsar *Nahapet* című kisregénye, az író művészi pályájának csúcsa, utolsó alkotásainak egyike. A szerző posztumusz Allami díjat kapott érte (1967), Henri Maljan filmrendező pedig megrázó erejű drámai filmalkotást készített (1970) belőle. A mű a Kornétás Kiadó gondozásában az örmény népiertás 93. évfordulójára jelent meg. *Krajcsir Piroksa*, a műfordításon túl egy utószót, s a genocídiumról szóló tanulmányt is fűzött a kétnyelvű kötethez, valamint jegyzetekkel és dokumentumokkal is kiegészítette a kiadványt.

Hracsja Kocsar az egyik túlélője volt mészárlásoknak, amely során ötévesen elvesztette a szüleit és családtagjait. A regényében azonban – példás művészi mértéktartással – nem a gyermekként átélt borzalmak bemutatására, hanem a népiertás következményeinek ábrázolására helyezte a hangsúlyt. A művében felvetett problémák – az újrakezdés lehetőségei, a múlt lezárása, az emberi élet célja és jelentősége és az élet végességének megélése – nemcsak a főhős, Nahapet számára megválaszolandó kérdések, s ettől válik nemzeti jelentőségét meghaladva egyetemes mondanivalót hordozó műalkotássá.

A regény az európai olvasókban gazdag képzettársításokat kelthet: a Nahapet sajátos szenvedés-, megváltás-, valamint hazatalálás-történetként is értelmezhető. A cselekmény előrehaladása közben derül fény a címszereplő életének megelőző szakaszára. A tragédiát egy sajátos anti-bűnbeesés történet indítja el: a megkísértés során Nahapet nem enged a kísértő – a kajmakám (*a régi török birodalomban a nagyvezér helyettese. A XIX. századtól a tartományi kormányzóok címe – a szerk.*) – ajánlatának. Bűnbeesés nélkül kell elszennvednie a büntetést: megaláztatások sorozatát, édene elvesztését. A paradicsomából való kiűzetés sivataga az Aragac vidéki kis falu környéke – a Nahapet által választott magány helyszíné – sivar, de számára nem idegen terület. Örményföldre tartozik s az Ararát és Ecsmiadzin okán, többszörösen szakrális jelentő-

ségű. Ez az örmény történelem által megszentelt sivatag változik édenkertté Nahapet keze nyomán.

A kisregényt az anyaországban és az örmény diaszpórában is – úgy az irodalomkritika, mint az olvasók – egyöntetűen kedvezően fogadták. Nahapet alakja nem hőstípusként, hanem elsősorban az örmény nemzeti karakter megtestesítőjeként találta meg az utat az olvasók szívéhez. Sorsa ugyan az 1915-ös örmény népiertás miatt sok százezer honfitársához hasonlóan alakult, mégsem pusztán tragikus élettörténete, veszteségei és száműzöttsége, hanem lelki reakciói, gondolkodásmódja,

az emberekhez való viszonya s erkölcsi értékrendje miatt is igazi örmény. Kocsar olyan irodalmi alakot teremtett a személyében, amelynek élő megfelelőjével, sorsával, tiszta paraszti bölcsességével Örményország falvaiban lépten-nyomon találkozhatunk. Nahapetet mély emberség, igazságosság, az utódok iránti odaadó szeretet és az élet feltétlen tisztelete jellemzi. Otthona újraépítésével, környezeté felvirágoztatásával, a természet iránti majdnem pogány szeretetével válhatott az örmény nép lelki és erkölcsi gyógyulásának előhírnökévé, követévé.

A történet egy olyan világba kalauzolja az olvasót, ahol az egyén sorsát eleve meghatározott viszonyrendszerek alakítják. Ezt az örmény nyelv sokkal pontosabban rögzíti, mint a magyar. Külön szót használ a feleség és a férj szüleire (keszur, keszrar, aner, zokandzs), a sógorsági viszonyokra (tal, anerdzak stb.), a keresztszülői (knkahajr, kavor, szanaher) és a többi rokoni kapcsolatra. A nagybácsi-nagynéni neve is más az anyai (morakujr, kerí), vagy az apai oldalon (horkujr, horeghbajr). Kocsar kisregénye az örmény patriarchális paraszti társadalom hűségese tükröképe. Az ábrázolt közeget az öreg és fiatal, a férfi és nő, a fivér és nővér, az anyós és menyefölé- s alárendeltsége jellemzi. Nagyon lényeges, hogy ugyanakkor azonban ezt a kapcsolatrendszert az egymás iránti szeretet, az önfeláldozás, a feltétel

nélküli segíteni akarás tölti meg tartalommal. Az örmény nyelvben a szeretet, a kedveskedés kifejezésének számtalan, magyarra lefordíthatatlan formája van, amelyek napjainkban is át- meg átszövik az örmény ember beszédét.

Az évszázados patriarchális hagyományok sokkal fontosabbak az örmény ember számára, mint a rendszerek változásai. A kommunista vezetőket – *Ghukas, Komsejt Harutjun, Karo* – az író némi iróniával ábrázolja. A „szovjet ideológia” alig érinti ezeknek a paraszti hősöknek a tudatát, erkölcsi világát; a több ezer éves vallási-erkölcsi hagyományaik vezérlik őket. Az örmény ember számára a legnagyobb érték az egyén sorsának az emberi viszonylatokban történő kiteljesedése. Ennek hiányát nem tudja ellentételezni a hivatali előmenetel, vagy az anyagi téren elért sikerek, a jólét sem.

A kisregény fordítója több mint egy évtizedig élt az Ararát lábánál. Életének meghatározó évtizedében nemcsak a tájat, hanem az ott élő örmény embert is megszerette. Kint töltött évei során sok szeretetet, melegséget, igaz emberséget kapott az örményektől. Viszonzásképp, Hracjsja Kocsar Nahapet című regényén keresztül szerette volna megmutatni saját honfitársainak az örmény jellemet, az örmény patriarchális paraszti világban megjelenő örök emberi értékeket.

A kisregény megjelentetését több szervezet is támogatta. Az anyagi hozzájárulás mértékének sorrendjében: a Dorogi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, az Országos Örmény Önkormányzat, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, valamint az Ararát Kulturális Egyesület. Döntéshozóikat köszönet illeti ezért.

Hracjsja Kocsar: Nahapet

(részletek)

Ezerkilencszázhuszonegyben magányos vándor érkezett az Aragac-hegy oldalában megbúvó falucskába. Minden holmija egy háti és egy kézibatyuba kötve, másik kezében kerges bot. Magas, szikár alak, úgy ötven év körüli, soványságától még nagyobbnak látszik hatalmas fekete szeme. Nem is szemek: két sötét, véghetetlen mélységű szakadék. A jövevény azonnal beköltözött a falu szélén üresen árválkodó kalyibába.

...Nahapet már jó ideje élt a faluban, de alig tudtak róla valamit. Az a hír járta, hogy a Ván-tó vidékéről, Artamet faluból érkezett. Elvesztette az egész családját, akárcsak a többi artameti menekült. Aztán évekig bujdosott, vándorolt, végül – véletlenül-e vagy sem – megtelepedett az Aragac-hegy oldalán megbúvó falucskában

...A legelső napokban, amikor kitört a háború, arafelé is zavaros idők jártak, és a kajmakám magához hívatta Nahapetet. „Nahapet, mondta neki, sokat vendégeskedtem nálad, sok kenyeret megettünk együtt. Most háború van, veszély leselkedik rád, hadd fizessék neked jóval a jóért... Nahapet, mondta, térj át a mi vallásunkra, legyél muzulmánna, hogy házadba bele csapjon a villám, el ne égessen, porig ne sújtsa a családodat.” Megértette Nahapet a kajmakám szavát, hogyne értette volna. Gondolkodott, aztán így válaszolt neki: „Tiszteletreméltó kajmakám, ha most megteszem, amit kívánsz, a másvilágon hogy adok majd számot a lelkemről? Örmény keresztény vagyok én – mondta –, örményként is halok meg. A vallásomat, a népemet, a múltunkat nem tagadhatom meg.” „Hej, megbánod te még ezt, Nahapet” – szólta a kajmakám. „Nincs mit

megbánnom” – mondta Nahapet. Aztán lett, ami lett. Nahapet egy szál maga maradt, az egész nagycsaládját legyilkolták, széthurcolták.

...Mikor Nahapet felesége a kisebbik leányát ki akarta szabadítani a katonák kezéből, egy kardcsapással végeztek vele. Nahapet két kezét a tornáca oszlopához kötötték, úgy kellett végignéznie a fia meg a felesége halálát, a leányai megbecstelenítését. Utána eloldozták az oszloptól, szabadon engedték. Eredj, mondták neki, parancsba kaptuk, hogy az életedet megkíméljük, mehetsz, amerre látsz...

...Antaram a beszédben végre elért oda, ahová kezdettől szándékozott. Elmondta, hogy ismer egy özvegyasszonyt, Nubar a neve. Az özvegy az ő vidékéről való, egészséges, becsületes, dolgos asszony, ugyanúgy elvesztette gyermekét és hitestársát, akár Nahapet. Ők már eldöntötték Apróval, hogy megkérik Nubart Nahapet számára, ezért szeretné, ha bátyja elmenne velük a menyasszonyért, és magával hozná ide. Antaram azt is elsutogta, hogy már beszélt Nubarnak Nahapetről. Az sem fiatal már, Nahapet sem sihederkorú, nem kell szerelemről ábrándozniuk.

...Nahapet tovább pipázott és azon gondolkodott, amit a húga már jó előre kitervelt Apróval. Vajon össze lehet-e ragasztani a széttört cserépedényt? Neki, Nahapetnek azt ajánlják, hozzon új asszonyt a házhoz, aztán majd gyermekei születnek tőle – ugyan miféle asszony lesz az, aki elfelejteti vele Manusakot? Miféle asszony az, aki Nahapet megfagyott szívét életre leheli, aki lelkének sebeire gyógyírt tud adni? Ugyan miféle gyermekek születhetnének még Zsirajr, Hrajr, Gevorg, Andranik, és Murad

után? Ahogy rájuk gondolt, azonnal megjelentek előtte mind, együtt. Szosze és Dzsejran is ott álltak a fiúk között. Manusakot is látta... Csinos, nyúlánk természetű, sötét pilláit szégyenkezve lesüti. Ilyennek látta őt Arckéban, amikor látogatóban járt a nénjénél, s a leánynak selyemkendőben almát küldött. Emlékeiben úgy élt a felesége, ahogyan először meglátta. Hallotta a hangját is:

Dle jaman, csónak jön a Ván-tavon át...

...Másnap már mindenki tudta, hogy Apro és Antaram férjhez akarják adni az özvegy Nubart az artameti Nahapethez.

A hír eljutott az Artametből menekült öreg Hakobhoz is. Az öregember elméje elborult a sok szenvedéstől, de időnként voltak tiszta pillanatai.

...Reszkető kézzel húzott elő egy zacskót rongyos ingéből. Belenyúlt, pár szem almamagot vett ki belőle, odanyújtotta Nahapetnek:

– Fogd, Nahapet, menj, mentsd meg az artameti almát!... A törökök fejszével irtják a fákat... folyik a vér az almafából, zokognak a fák, halnak az ágak... Mentsd meg az életüket, Nahapet... Benned van minden reménységük... Fogd ezt a magot, vidd, eredj...

Nahapet két kezébe fogta az öreg reszkető kezét, meghajolt, megcsókolta a kiszikkadt ujjakat. És életében először esett meg vele, hogy mások előtt kitért belőle a zokogás. Sírt keservesen, mint az ártatlanul megvert gyermek. Sírt, fogta a szerencsétlen, bomlott elméjű Hakob öreg, eres kezét, s hol ajkához, hol szeméhez emelte. A boldogtalan öreg ettől mintha feleszmélt volna. Jobb kezét kiszabadította, kebléhez ölelte Nahapet fejét, úgy vigasztalta:

– Ne sírj, drága kincsem, Nahapet... ne gyötörd magad... úgyis hiába...

...– Ami volt, elmúlt fiacskám. Nincs már gyász és halál, nincs siralom, zokogás, mindennek örökre vége... Menj haza Nahapet! Menj, ültess almafát! Gyakran öntözgesd, nehogy szomjan vesszen, nehogy kiszáradjon. Nőjön nagyra az almafád, sokasodjon... Nőjön és sokasodjon, most és mindörökké...

...Nahapet megsuhogtatta az ostort, s az ökrök, mintha szárny emelné őket, röpültek a kétkerekűvel.

Nubar ócska sáljába burkolózva ült a szénán, tekintete a távolba révedt. A messzi hegyek ormán megjelentek az első napsugarak, de a völgyre még árnyék borult. Hirtelen rátört egy emlék: olyan érzése volt, mintha Musegh, a férje vinné szekéren a Szent Karapet kolostorba. Zarándokútra mentek... Amikor elsőszülött gyermeküket eltemették, fogadást tettek, hogy áldozatot visznek a musis Szent Karapet kolostorba újabb gyermekáldásért...

...Szegény jó Musegh! Megálmodta a fiát, és valóban fia született. A fiúcska a keresztségben a Korjun nevet kapta. Az én fiam, ha felnőtt, oroszlán lesz, mondogatta mindig Musegh. Kétéves sem volt még a kis Korjun, mikor egy este belázasodott. Másnap hajnalra kiszünetelt, egy éjszaka alatt elvitte a láb. Musegh meg sem tudta, hogy meghalt a fia. De jó is,

hogy nem tudta meg! Akkor épp a Ván védőivel harcolt a barikádokon, Nubar pedig a Ván környékéről összeverődött menekültek táborában volt. Meghalt a fiúcska; zokogtak, gyászoltak, elsiratták, el is temették. Három nap sem telt bele, a védvonalból a katonák meghozták Musegh holttestét is...

Nahapet váratlanul fordult meg, Nubar éppen a szemét törölgette...

Az asszony erre összeszedte magát, megtörölte a szemét, és elnézett messzire, messzire, a hegyek karéja felé. Arca szomorú volt, szemét még mindig könnyek harmatozták. Az ökrök lassan lépegettek, mintha ők is éreznék az emberi bánatot. A mezőkből hűvös kék pára szállt fel. Reggeli fényben fürdött a táj; a síkság, a hegyhát. A föld és a szikla szomjasan szívta magába a nap melegét.

Nahapet lehorgasztott fejjel töprengett.

...„Földre szállt angyal volt Manusak – szólalt meg lelkében a gondolat –, földre szállt angyal volt. Aztán felment a mennybe, és magával vitte ártatlan gyermekeit is. Áldott legyen az emléked, Manusak, ezerszer legyen áldott! Ha most fentről letekintesz rám, bocsáss meg nekem!... A boldogtalan Nubar sem vétkes semmiben. Jólelkű emberek tanácsára, Isten segedelmével kötöttünk szövetséget... Hát bocsásson meg szentséges lelked nekem is, a szegény Nubarnak is, Manusak! Úgy legyen, mindörökké, ámen... ámen...”

...A nap már a hegyen ült, amikor Nahapet és Nubar elérték a falut. A talisi pihenő után még öt-hat óra szekerezés várt rájuk. Addigra elfáradtak az ökrök, eltörődtek ők maguk is. Az alkony utolsó sugarai tűzlángba borították az eget, a bíbortól a barackszínig lángolt a szemhatár.

– De szép is a naplemente, Nubar – szólta hátra csendesen Nahapet –, ritka szép nap ez a mai...

Az állatok – ki tudja, miért – megálltak.

– Fogjuk ki az ökröket – indítványozta Nahapet –, hisz megérkeztünk, itthon vagyunk már...

Az ökröcskék fellelegeztek, hogy kihúzhatták a fejüket a járómból, s hosszan álldogáltak egymás mellett, nézték ők is a lángoló eget. Nahapet és Nubar a szikla szélén ülve hallgatagon figyelték a hegyek karéja mögött lebukó napot. Az este lassan kioltotta az alkony fényeit, az égbolt színe sötétre vált, s egyszer csak azt vették észre, hogy keletről a hold emelkedő sarlója tekint le rájuk.

– Induljunk Nahapet – suttogetta Nubar.

– Fáradtak az ökrök, hadd legeljenek még – mondta Nahapet. – Nézd csak, milyen gyönyörű itt is a hold! Olyan, mint nálunk. Emlékszel, hogy ereszkedett a Ván-tóba? Onnan borította fénybe a széles égboltot...

Nahapet meggyötört szívének sok volt egyszerre ennyi szépség. Lehunyta a szemét, és abban a percben almaillatot érzett. Úgy tűnt neki, Nubar felől árad az artameti alma ismerős, fűszeres, holtakat is feltámasztó illata.

Krajcsir Pirooska fordítása